

Ayhan Doğaner | EDAM Kıdemli Uzman

GİRİŞ

Orta Doğu, Afrika, Asya, Pasifik'te, küresel ve bölgesel etkileri olan birçok çatışma alanı bulunuyor. Orta Doğu'da akla gelen ilk jeopolitik çatışma alanı İsrail ve Filistin iken, İran, Irak, Suriye, Yemen, Sudan ve Lübnan'daki çatışma alanları da önemli. Özellikle 30 Temmuz akşamı İsrail'in Beyrut'a İnsansız Hava Aracı (İHA) ile düzenlediği saldırı ve ertesi gün Hamas lideri İsmail Haniye'nin İran Cumhurbaşkanı'nın yemin töreni vesilesiyle bulunduğu Tahran'da suikaste uğraması ile birlikte Orta Doğu jeopolitiğinde vekil güçlerin rolü ve Hizbullah örneğine eğilmek önemli.

Bu makalede, akademik tanımlamalara, teorik ve ideolojik yaklaşımlara, aktörlerin etnik ve mezhepsel kimliklerinin detaylarına girmeden, doğrudan sahaya yansıyan, sahadaki gelişmeler doğrultusunda bir yaklaşım izlemeye çalışacağız. .

Vekil Güçler

Jeopolitik çatışma alanlarında çözüm kolay değil. Ulusal orduların yanında, vekil güçler ve terör örgütleri de çözümün bir parçası olarak kabul ediliyor. Vekil güçleri harekete geçiren motif; maddi, ideolojik, milli, dini, mezhebi, etnik olabileceği gibi, bulunduğu coğrafya, vekalet veren ülkenin siyasi, ekonomik, askeri amacı, hedef alınan ülkenin jeopolitik yapı ve gücüne göre farklılık gösterebiliyor.

Örneğin, 1967-1973 Arap İsrail Savaşı sırasında, Arap ülkeleri ve İsrail ordusunun doğrudan karşı karşıya gelmesinin sonrasında, Orta Doğu'da El Fetih, FKÖ, Hamas, İslami Cihat, İran direniş eksenini, PKK/YPG/SDG, Suriye Millî Ordusu, İslam Devleti gibi yapılanmalar devreye girdi.

Vekil güçlerin ekonomik, sosyolojik, demografik kompozisyonları oldukça farklılaşabiliyor. Kim bu vekil güçler? Özel askeri/güvenlik şirketleri, paramiliter gruplar, milis güçler, etnik, mezhebi dini örgütler, bölgesel ve küresel aktörler tarafından kurulan kimine göre terörist, kimine göre direniş eksenini veya özgürlük savaşçıları.

Orta Doğu'da akla gelen ilk vekil güç ise Hizbullah. Hizbullah'ın askeri ve caydırıcı gücü, İsrail'i endişelendiriyor. Vekil güçler, Hizbullah örneğinde olduğu gibi bir süre sonra küresel ve bölgesel güçlerin de kabul ettiği, siyasi bir yapıya da bürünebiliyorlar. Hizbullah, Lübnan'da parlamento ve kabinede siyasi güç, ayrıca Bekaa Vadisi'nde mutlak bir askeri güç. Küresel ve bölgesel aktörler, Hizbullah'ın siyasi yapısını, askeri gücünü ve istihbarat yapılanmasını hedef veya muhatap alıyorlar.

21 yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde, küresel konjonktürde çok sayıda vekil karşıımıza çıkıyor.

İran direniş ekseninde, Suriye ve Lübnan'da Hizbullah, Irak'ta Haşti Şabi, Yemen'de Husiler (Ensarullah), Suriye'de ABD destekli YPG/SDG, Türkiye destekli Suriye Milli Ordusu.

Vekil güçleri ararken bağımsız bir devlet yapısına sahip, BM üyesi Ukrayna, Somali ve Sudan da akla gelebilir. Güncel gelişmelere, devam eden çatışmaların jeopolitik sonuçlarına baktığımızda bu ülkeler ve daha birçoğunun vekil güçler gibi hareket ettiklerini görüyoruz.

Vekil güçler öncelikle stratejik ekonomik veya ideolojik bir amaca, lider ve insan kaynağına, sonrasında da finans desteğine, örgütsel yapının tesisine, eğitim, silah, iletişim, propaganda gibi lojistik desteklere ihtiyaç duyuyorlar. Zaman geliyor hukuken meşru bir zemin arayışı da olabiliyor. Irak ve Suriye'de İslam Devleti oluşumuna karşı bir vekil güç olarak PYD/SDG'nin desteklenmesi bu kapsamda ele alınabilir.

Sonuç olarak, böylesi karmaşık jeopolitik ve stratejik güç mücadelesinde olmazsa olmaz aktör olan gizli servisler/istihbarat teşkilatları, Orta Doğu'da bilinen adıyla muhaberat teşkilatları, demokratik ülkelerde de otokratik ülkelerde de sistemin içinde yer alıyor.

Vekil Güçlerle İstihbarat Servisleri Koordinesi

Jeopolitik çatışma alanlarında vekil güçlerin sahaya inmeleri öncesinde veya Gazze örneğinde olduğu gibi boyutları artan çatışma ortamında ilk akla gelen kuruluşlar, gizli servisler, istihbarat teşkilatlarıdır. Nitekim, Gazze'de Temmuz 2024 ayında yaşanan savaş ortamında, bölgesel ve küresel güçler, BM gibi uluslararası örgütler, medya ve insan hakları kuruluşları ve farklılıkları giderme konusunda uzman olan diplomatların çabaları sonuç getirmedi. Temmuz ayının üçüncü haftasında Netanyahu, ABD'ye giderek Kongre üyelerine seslendi. ABD'de Başkanlık seçimleri öncesinde siyasi aktörlerle görüşmeler gerçekleştirdi. Netanyahu Kasım 2024 Başkanlık seçimlerine hatta Ocak 2025'e kadar manevra alanı sağladı. ABD'nin siyasi, askeri ve diplomatik desteğini aldı.

Mayıs'ın ikinci haftasında geçici ateşkes, rehine takası, Refah'taki gelişmelerle birlikte Amerikan istihbarat örgütü CIA Başkanı Burns Katar, İsrail ve Mısır'da temaslarda bulundu.¹ İsrail Savunma Bakanı Gallant, İsrail ile vekil güç Hizbullah arasındaki sınır çatışmalarının topyekün savaşa dönüşebileceği yönündeki korkuların arttığı bir dönemde ABD'li yetkililerle görüşmek üzere Haziran'ın son haftasında Washington'a gitti.²

1 Beatrice Farhat, Jared Szuba, Rina Basist, "CIA director, Israel and Hamas leave Egypt talks with no deal reached", Al Monitor, 09.05.2024

2 Sarah Dadouch, Kyle Melnick, Niha Masih "Israeli defense chief heads to D.C. as Hezbollah escalates threats", Washington Post, 23.06.2024

İstihbarat servisleri, vekil güçlerin kurulması aşamasında, bağlı olduğu ülkenin stratejik amaçlarını, planlarını dikkate alarak örgütlenme, eğitim, finans, silah gibi lojistik destek, propaganda dahil her alanda etkin rol oynuyorlar. Faaliyet öncelikle örtülü, gizli olmalı.

İstihbarat teşkilatları, vekil güçler için güvenilir ve sürdürülebilir bir ortam yaratılması, propaganda, dezenformasyon, manipülasyon, ajitasyon, provokasyon gibi çeşitli psikolojik hareket uygulamalarında, gerektiğinde meşru zeminin hazırlanması gibi bir çok konuda devreye giriyor. Kısaca faaliyetin planlanması, icraatı ve sonuç alınması için gizli servisler gerekli ilk koşul. Vekil güçler konusunda diplomatlar ve siyasetçiler devreye girene kadar istihbarat teşkilatları sahada etkin, en kötü senaryoya göre A, B ve C planları hazırlar. Ancak elbette masada siyasi çözüm arayışları devam ederken veya süreç tıkanma noktasına geldiğinde, yine istihbarat teşkilatları kendi usul ve prensipleri, yöntemleriyle faaliyetin içerisinde de yer alır.

Vekil güçler; finans kaynakları, insan gücü ve sahip oldukları gelişmiş silah envanteri, kazandıkları saha tecrübesi ile zaman içinde sahibine (vekalet veren) karşı potansiyel bir tehdit kaynağı da olabilir. Bunu Rusya'da Wagner örneğinde gördük. Bu nedenle istihbarat teşkilatları, süreç sonuçlanana kadar sahada, görece arka planda gücünü ve caydırıcılığını canlı tutmalı, taktik ve stratejik alandaki gelişmeleri takip etmelidir. Vekil güç, istihbarat servisinin soluğunu daima ensesinde hissetmelidir. Bir satranç oyunundan çok satrancın sahada izdüşümü olan "eskrim" maçında olduğu gibi, strateji, taktik, caydırıcılık, dayanıklılık, ve zamanında hızlı ve etkin bir hamle, aldatma, savunma ve karşı hamle gereklidir. İstihbarat servislerinin sahadaki personelinin ise gelişmiş empati yeteneği, iletişim becerisi, sağlam bir kişilik yapısı, aynı zamanda kolaylıkla farklı bir kişiliğe bürünebilme yeteneği, ketum ve entellektüel birikimliliğine ihtiyaç var.

İstihbarat servislerinin kurumsal anlamda dikkat etmeleri önemli bir husus ise istihbarat servislerinde sıklıkla görülen "güç zehirlenmesi" tehlikesidir. Güç zehirlenmesini, meşruiyetini kaybeden, derin devlete giden kontrolsüz güce dönüşme olarak tanımlayabiliriz. Otokratik ülkelerde, özellikle Orta Doğu'da bunun çözümü kolaydır. Suriye örneğinde olduğu gibi biri, diğerini kontrol edecek dört ayrı istihbarat teşkilatı kurulur. Batı ülkelerinde ise her kurumun hesap verebilir olması önemlidir. Bu işin sigortası da hukuki ve demokratik ilkeler ve bu ilkelerin uygulanmasıdır.

Gazze Savaşı, Vekil Güçlerin Rolü

Son yıllarda İran ve vekil güçleri İsrail'i bölgede tam anlamıyla kuşattılar. İsrail Gazze ve Ramallah sınırında, Hamas ve İslami Cihat ile Suriye ve Lübnan'da ise Hizbullah gibi önemli bir aktör ile komşu. Kızıldeniz'e bakıldığında yine İran'ın kontrol altında tuttuğu Yemen ve Sudan'ı görebilirsiniz.

İran son dönemde Irak'ta, "Irak Halk Seferberlik Kuvvetleri" olarak bilinen yeni bir Hamas yarattı, adeta Hamas'ı klonladı. İran Sudan'da da yeni bir Hamas yaratma konusunda epeyce yol aldı. Sudan'da bu gruba "kızan" adı veriliyor. Bu grubun, Hamas, Hizbullah ve El Kaide'nin Afrika uzantılarıyla bağları var.³

İran'ın İsrail'i kuşatması, Kızıldeniz'i de içine alınca küresel tedarik zinciri üzerine etkisi oldu. Kızıldeniz'de artan İran etkisinin sadece İsrail'i değil ABD, Avrupa, Asya Pasifik'i de etkileyen küresel boyutta sonuçları var. Kızıldeniz'deki tedarik sürecindeki aksamalar diğer bir jeopolitik çatışma bölgesi Ukrayna ve Rusya'yı da yakından etkiliyor. Ukrayna ve Rusya küresel ölçekte önemli gübre ihracatçısı ülkeler. İran vekilleri Kızıldeniz'de Ukrayna gemilerine geçit vermezken, Rus gemileri Kızıldeniz'de güvenli bir şekilde yol alıyor.

Hizbullah, Hamas'tan çok daha güçlü, yeni bir cephenin açılması, İran'ın diğer vekillerinin ve belki de bizzat İran'ın dahil olacağı, bölge çapında daha büyük bir savaş riskini artıracaktır.⁴ Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, "Lübnan'a savaş dayatılırsa direniş kısıtlamasız, kuralsız, sınırsız savaşacaktır", Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres "Tek bir yanlış hesaplama - sınırların çok ötesine geçen ve açıkçası hayal gücünün ötesinde bir felaketi tetikleyebilir" dedi.

Hizbullah İsrail'in Güney Kıbrıs'taki İngiliz askeri üslerine dikkati çekerek, olası İsrail Hizbullah savaşında AB üyesi GKRY'deki üslerin kullanılması olasılığına karşın GKRY yönetimini tehdit etti. Hizbullah geçtiğimiz günlerde Hayfa limanındaki bir İsrail askeri üssünün insansız hava aracı görüntülerini yayınlarak İsrail'i hazırlıksız yakaladı ve ülkenin övülen hava savunma sistemindeki olası zayıf noktaları ortaya çıkardı.

Hizbullah bağlantılı El-Akhbar gazetesinde yayınlanan bir makalede, Iraklı milis lideri Kazem el-Fartus'un "Güney Lübnan'da Irak'tan savaşçıların varlığı gerekiyorsa ilk saflarda biz olacağız" ifadelerine yer verildi. Beyrut'un uluslararası havaalanında Hizbullah'ın silah depolarının bulunduğu iddialarının yanı sıra Arap gazetelerinde "İsrail'in Beyrut havaalanını bombaladığı 2006'daki durumun bu yaz tekrarlanabileceği" yönündeki haberler Lübnan'da paniğe yol açtı.

3 Richard Miniter, "October Surprise for Biden and the Rest of US", The National Interest, 07.05.2024

4 Melanie Kugu, "Netanyahu says war in Gaza is winding down but warns of conflict with Hezbollah", The Telegraph, 24.06.2024

Hamas'ın 7 Ekim saldırılarından sonra MOSSAD'ın CIA'in de desteği ile birlikte, Ocak ayında Beyrut'ta Hamas yetkililerinin öldürülmesi, Nisan ayında Şam'da İran Konsolosluğu'nda toplantı halinde olan İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü generallarına yönelik suikast ve son olarak İran Cumhurbaşkanı'nın yemin töreni vesilesiyle Tahran'da bulunan Hamas liderinin suikaste uğramaları, MOSSAD'ın, zamanında, net, detaylı, operasyonel bir haber alma gücünü ve kabiliyetini bir kez daha ortaya koyuyor. O halde akla gelen soru; MOSSAD hazırlığı bir yıldan fazla sürmesi gereken Hamas'ın 7 Ekim saldırılarını nasıl haber alamadı?

Vekil Güçlerde Hizbullah Örneği

Küresel ve Bölgesel Konjonktür

Hizbullah'ın kurulduğu 1980'lerin ilk yarısında dünya, NATO ve Varşova Paktı olarak iki kutuplu bir yapıdaydı. Orta Doğu ve Körfez ülkelerinin İsrail karşıtlığının yüksek olduğu, Filistin meselesinin gündemden düşmediği bir dönemdi. İran'da 1979 yılında Şah rejiminin çöküşü, dini esaslara göre Humeyni liderliğinde Şii bir yönetimin iş başına gelmesi, 1980-1988 İran Irak Savaşı, Arap İsrail savaşları sonrasında, 1979'da Mısır ve İsrail arasında Camp David Barış Anlaşması'nın imzalanması, 1975-1990 Lübnan'da iç savaşı, 1982'de Filistin intifadası, bu dönemin önemli köşe taşlarını oluşturuyor.

Hizbullah'ın Kuruluşuna Giden Süreç

Lübnan'da Sünni, Şii, Dürzi, Maruni (Katolik), Ortodoks, Türkmen, Ermeni, Süryani, ve Araplar dahil olmak üzere 18 ayrı etnik ve mezhepsel grup, küçük bir coğrafyada kendilerine ait bölgelerde yaşamlarını sürdürüyorlar. Bu çok parçalı ve kırılabilir yapıya önce Filistinli (1948) sonra Suriyeli mülteciler (2011) ekleniyor.

Lübnan'da Şii nüfus tarih boyunca ezilen bir toplum olarak geri planda kaldı. Şii toplumunda refah düzeyi, okuma yazma oranı düşük, toplumsal iş bölümünde ise proleter sınıf içindeler. Şiiiler arasında kriminal, suça bulaşmış olanların sayısı bir hayli yüksek, Güney Lübnan, Beyrut'un varoşlarında ve Bekaa'da yaşıyorlar. Bu toplumsal yapı içerisinde Hizbullah'ın doğuşuna giden süreçte Şii Emel hareketi ve bu hareket içerisinde önemli dini ve siyasi bir lider olarak Musa Sadr'ı izlemek gerekir. İran lideri Humeyni'nin manevi oğlu ve Lübnan'da Emel hareketinin kurucusu olan Musa Sadr, Kaddafi'nin misafiri olarak gittiği Libya'da 1979 yılında kaybolur. Bu olayın sorumlusu olarak ilk akla gelen Kaddafi'dir. Ancak Kaddafi, İtalya'yı işaret eder ve Musa Sadr'ın kayıtlarda İtalya'ya girişi gözükmez, ancak valizi İtalya'da bir otel odasında bulunur.

Lübnan iç savaşı devam ederken 1979'da Lübnanlı Şiiiler, Musa Sadr sonrası Emel Hareketi içerisinde siyasi ve dini olarak yeni liderlerini aradılar. Bu lider, Nebih Berri olur ve iç savaş sonrası Berri Lübnan'da 33 yıldır Meclis Başkanlığı pozisyonunu korumaktadır. Berri, ABD'ye yakınlığı ile bilinir, kişisel yatırımları da ABD'dedir. Nebih Berri liderliğinde Şii Emel Hareketi, Filistin meselesinden, İsrail'e karşı ortak direniş cephesinden uzaklaşmaya başlayınca Şii Emel hareketi içinde hizipleşmeler başlamıştır.

Lübnan İç Savaşı (1975 – 1990)

Lübnan'da iç savaş hazırlayan etkenlerin en başında İsrail devletinin kurulmasından (1948) hemen sonra yüzbinlerce Filistinlinin Lübnan'a göç etmek zorunda bırakılmaları vardır. Bu göç sonunda Lübnan'da bir anda demografi değişir, 1975'e gelindiğinde Lübnan nüfusunun yüzde 35'i Filistinli mültecilerden oluşmaktadır. Daha da önemlisi, bu göçler sonrasında demografik yapı Sünniler lehine değişmiştir. Özellikle Maruni Hristiyanlar, Vatikan, Fransa ve sonrasında ABD bu gelişmeden rahatsızlık duyar.

Filistinliler Lübnan genelinde 12 ayrı mülteci kampına yerleştirilirler. Lübnan güvenlik makamlarının ise Filistin kamplarına müdahale yetkisi yoktur, ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) lideri Yaser Arafat'ın karargahı da Beyrut'tadır. Lübnan'da çok sayıda Şii, FKÖ çatısı altındaki Filistinli örgütlerde, Bekaa Vadisi'ndeki kamplarda ideolojik ve askeri eğitim aldılar.⁵ FKÖ, ABD ve İsrail karşıtlığında, Marksist ideolojik yapısıyla, 1970 ve 1980'lerde SSCB ve Çin'den destek alır. FKÖ'nün bir diğer destekçisi ise İran İslam Devleti'dir. İran iktidarının ilk yıllarında FKÖ'nün birikiminden destek alıyor.

Lübnan'da iç savaşın, Filistinlileri taşıyan bir minibüsün, 1975 yılında Beyrut'ta İsrail yanlısı Falanjistler (aşırı sağ) tarafından hedef alınması ile başladığı da unutulmamalıdır. 1976'da Suriye Lübnan'ın kuzeyini, 1978'de ise İsrail Lübnan'ın güneyini işgal etti. Cumhurbaşkanı ve Ketaib Partisi lideri Beşir Cemayel 1982'de Beyrut'ta suikaste uğradı. İsrail yanlısı sağcı Hristiyan Falanjistler Beyrut'da Sabra ve Şatilla Filistin mülteci kamplarında 1982'de katliam yaptı, Filistin intifadasının da başladığı bu konjonktürde Lübnan'da Hizbullah kuruldu.

Hizbullah'ın Kuruluşu (1982)

Hizbullah, İran İstihbarat Bakanlığı, Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) ve askeri kanadı Kudüs Gücü (KG) tarafından, 1982 yılında Lübnan/Bekaa Vadisi'nde kuruldu, Hizbullah'ın kuruluşu 1984 yılına kadar gizli tutuldu. Hizbullah'ın kuruluş amacı, İran ve Suriye ile birlikte ortak İsrail karşıtlığında İsrail'e karşı cephe oluşturmak, İran'ın Şii rejim ihracına destek olmak ve son olarak da Lübnan'da Şii bir devlet kurmaktır.

FKÖ, bu dönemde İsrail ve ABD'ye yönelik eylemlerde, İran'ın DMO ve Kudüs Gücü'nden daha etkindi. Kısa bir süre sonra Hizbullah'ın eğitimlerinde ve eylemlerinde, DMO ve Kudüs Gücü daha etkin hale geldi. DMO'nun, İran dış politikasına tam anlamıyla angaje olması ile birlikte Kudüs Gücü'nün etki alanı genişledi. Hizbullah, kurulduğu ilk yıllarda İran ve Suriye'nin tam desteğini alırken, zaman içinde Sünni aidiyetlerine rağmen Hamas, Filistin İslami Cihat ve diğer Filistinli direniş gruplarıyla da iş birliğini arttırdı.

⁵ Bekaa'da FKÖ askeri eğitim kamplarında ayrıca, Ermeni Asala ve PKK üyeleri de ideolojik ve askeri eğitim aldılar. Filistin kamplarında eğitim görenler arasında 1970'lerde Türkiye'de eylem arayışında olan Marksist Leninist sol örgütler de yer aldı. Abdullah Öcalan bu dönemde Şam ile Bekaa arasında gidip gelmiştir, bu dönem Bekaa'da devlet otoritesinin bulunmadığı bir dönemdir.

Hizbullah'ın Askeri ve İstihbarat Birimleri, İlk Eylemler

Hizbullah'ın istihbarat birimi, Kudüs Gücü ve İran İstihbarat Bakanlığı yetkilileri tarafından kuruldu, sevk ve idare edildi. Hizbullah'ın eylemlerine yönelik ilk istihbaratlar, İran İstihbarat Bakanlığı'ndan alındı. İran ise bu dönemde Hizbullah ve Şii tabanından bilgi aldı. Filistinli direniş grupları ve İran Kudüs Gücü, taktik düzeyde Hizbullah'a destek olurken, insana dayalı istihbarat (humint) ön plana çıktı. Bu husus, direniş ekseninde İran, Suriye ve Hizbullah için çok önemliydi.

Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, 2021 yılında savaşçı sayısının 100 bin olduğunu açıkladı.⁶ Hizbullah savaşını ilk olarak intihar eylemleriyle başlattı. Bir Hizbullah militanının Kasım 1982'de Sur şehrinde İsrail karargahının önünde yaptığı intihar eyleminde 76 İsrail askeri öldü. Hizbullah'ın kuruluşundan tam bir yıl sonra 1983'te Beyrut'ta bomba yüklü iki kamyonun, Amerikan ve Fransız karargahlarının bulunduğu alanda patlaması sonucu 241 Amerikan ve 58 Fransız askeri öldü.⁷

Bu olayların üzerine ABD dahil tüm uluslararası güçler askerlerini Beyrut'tan çekti. Eylemi Hizbullah üslenmedi ancak eylemin arkasında İran destekli vekil güçlerin, direniş ekseninin varlığından kimse şüphe etmedi. Hizbullah'ın kurucularından İmad Mugniye işaret edildi. ABD bu eylemlere, 2008 yılında Suriye'nin başkenti Şam'da yanıt verdi. Hizbullah'ın kurucularından İmad Mugniye aracına konulan bombanın patlaması sonucu öldürüldü.⁸ Eylemlerin planlayıcısı diğer Hizbullah komutanı Fuad Şükrü'ye yönelik ise çok yeni, 30 Temmuz 2024 tarihinde Beyrut'ta Dahiyye'de İHA saldırısı ile suikast düzenlendi.⁹

Hizbullah'ın saldırı politikası 1984 yılından itibaren Lübnan'daki İsrail askeri varlığına ve İsrail'in işbirlikçisi yerli güçlere karşıydı. Hizbullah'ın planladığı ve üstlendiği bu tür eylemlerin hepsi yalnızca düşman askeri hedeflere yönelikti. Hizbullah, İsrail'in Lübnan'daki sivil yerleşim yerlerini bombalaması sonrasında ise strateji değişikliğine giderek, İsrail'in kuzeyindeki sivil yerleşim yerlerini hedef almaya başladı.

Lübnan'da iç savaş bitiren Taif Anlaşması, "tüm tarafların silah bırakması, silahların Lübnan Ordusuna devredilmesi"ne hükmederken Hizbullah, İsrail tehdidinin devam ettiğini ileri sürerek silahlarını orduya teslim etmedi. Hizbullah halen Bekaa Vadisi'nde silah, füze sistemleri üreterek, kurduğu savunma sanayini geliştirmekle meşgul. Bu durumda Hizbullah vekil güç olmaktan çıkıyor, İran ile stratejik ortaklığa yöneliyor. Orta Doğu'da jeopolitik çatışma alanlarında İran ve Hizbullah birlikteliği her daim güçlü. Bu süreç İran'ın teknoloji ve finansman desteği, Irak ve Suriye'de yaşanan siyasi otorite boşluğu ile birlikte halen artarak devam ediyor.

6 "İsrail'i kuzeyden vurmaya başlayan Lübnan Hizbullahı kimlerdir, hedefleri ne?" Euronews, 08.10.2023.

7 Mahmut Hamsici "Hizbullah: İsrail'le yeniden savaşıp savaşmayacağı merak edilen Lübnanlı İslamcı örgüt hakkında neler biliniyor? BBC News, 24.10.2023.

8 Matthew Lewitt, "Why the CIA killed Imad Mughniyeh", The Washington Institute 09.02.2015.

9 F.Şükrü'nin akıbeti bu yazı yayına hazırlanırken hala belli değildi.

Hizbullah'ın Finans Kaynakları

Kuruluşundan bu yana Hizbullah'ın en önemli finans kaynağı İran'dır. Ancak Hizbullah, gerek Lübnan içinde gerekse Afrika ve Güney Amerika'daki ekonomik yatırımlarından, ticari faaliyetlerinden de önemli finans desteği sağlar. Beyrut Havalimanı ve Beyrut Limanı, dolayısıyla deniz ve hava yoluyla Lübnan'a gelen ve giden herkes, kargolar dahil Hizbullah'ın kontrolü altındadır.

Hizbullah'ın bir diğer gelir kaynağı da Lübnan içinde ve dışında ticari faaliyet gösteren Şii iş insanlarının bağışları, humus veya zekat adı altında verdikleri vergilerdir. Hizbullah'ın daha fazla ve sürdürülebilir finans desteğine ihtiyacı vardır. Bu kaynak için ilk akla gelen Bekaa Vadisi'nde Lübnan Hükümeti'nin ve güvenlik güçlerinin kontrolü dışında olan Baalbek'de uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığından gelen finansmandır.¹⁰ Bu konuda Hizbullah yıllardır hedeftedir. Sadece uyuşturucu üretimi değil, Lübnan, Venezuela, Kolombiya, Batı Afrika merkezli uyuşturucu kaynaklı kara para aklama faaliyetleri konusunda da iddialar vardır. Hatta ABD, Hizbullah ile bağlantılı olduğu iddiasıyla Lübnan'da bazı bankalara yaptırım uygulamıştır.

Hizbullah'ın insan kaynağı, Lübnan'da değişen demografik yapı

Lübnan'da Şii nüfusun artış hızı, Hristiyanlar ve Sünnilerden yüksektir. Demografik yapı, Şiiler lehine hızla değişiyor. Dolayısıyla Hizbullah'ın gelecek on yıllarda insan kaynağı güçlü ve sürdürülebilir bir yapıdadır. Şii nüfus gelenekçi ve muhafazakardır, İsrail ve ABD ile savaşmak, şehitlik mertebesine ulaşmak inançları gereği çok önemlidir.

Hizbullah'ın insan kaynağı sadece, Lübnanlı Şii Müslüman ve direniş ekseninde yer alan Sunni Filistinli unsurlarla sınırlı değildir. Afganistan, Pakistan gibi bölge ülkelerinden gelen Hizbullah saflarında savaşan Şii inanca sahip savaşçılar da var. Bu yapılarla bugün Suriye'de sahada sıklıkla karşılaşılıyor.

Lübnan'da en son nüfus sayımı 1932'de Fransızlar tarafından yapılmıştır. Demografik yapı son 90 yılda Müslümanlar lehine değiştiyse de Lübnan Anayasası ve iç savaşı sona erdiren Taif Anlaşması'nın Hristiyanlara verdiği siyasi güç ve ayrıcalıklar nedeniyle, yeni bir nüfus sayımı yapılamıyor. Ancak uzmanlar, 2018 yılı itibarıyla Lübnan'da Müslüman nüfusu yüzde 61, Hristiyan nüfusu yüzde 33,7, Dürzi nüfusu ise yüzde 5,2 olarak tahmin ediyor.¹¹

Lübnan'da demografik yapıda Şiiler lehine artarak devam eden bu değişim orta ve uzun vadede, Vatikan'ı da içine alacak şekilde, başka çatışmaların da konusu olabilecek nitelikte. Lübnanlı entellektüeller ve siyasi aktörler tarafından bilinen bu gerçeklik, küresel siyasi aktörler ve dini yapılanmalar tarafından, bugün için jeopolitik başka sorunların önceliklerinin arkasında, potansiyel olarak önemini koruyor.

10 John Fernandez, "The DEA's Targeting of Hezbollah's Global Criminal Support Network" The Washington Institute, 10.01.2020.

11 www.indexmundi.com › lebanon › demographics_

Siyasi ve Sosyal Yapıda, Hizbullah Lehine Değişim

Lübnan'ın siyasi ve sosyal yapısındaki değişim ve diğer iç dinamikler, son 40 yılda Hizbullah'ın Lübnan'daki yükselişini destekledi. Lübnan'da Osmanlı döneminde Sünni nüfusun asırlarca ayrıcalıklı ve öncelikli bir konumda olması, bu süreçte Şii ve Hristiyan toplumlarının biriken nefreti, son dönemde Sünni toplumdaki lider eksikliği ile birleşince Lübnan'da Sünnilerin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatta etkinlikleri azaldı.

Batı, özellikle Fransa, yanlış tutum sergileyen Sünni Başbakan Refik Hariri Beyrut'ta 2005 yılında suikaste uğradı. Bu suikastin arkasında Hizbullah ve Suriye'nin yer aldığı iddia ediliyor.¹²

Lübnan'da Sünni siyasi elit ise Sünni tabandan kopuk, burjuva bir yapısı var. Suudi Arabistan da Sünni topluma yönelik maddi desteğini kesti. Trablusşam (Tripoli), Akkar, Sayda ve Batı Beyrut'ta ise Sünniler sahipsiz, ekonomik durumları kötü, gözleri Akdeniz'in karşı yakasına, Türkiye'ye çevrilmiş bir durumda.

Lübnan'ın Hristiyan tabanı ise Lübnan'ın eğlence, gastronomi, moda, kültür ve sanat yaşamı içinde elit, refah içerisinde farklı bir yaşam biçimini sürdürüyorlar. Lübnanlı Hristiyanlar Arap kimliğini reddediyor, kendilerini Fenikelilerin torunları olarak tanımlıyorlar. Lübnan Hristiyanları yılların alışkanlığı ile siyasi veya ekonomik bir sorun olduğunda, Fransa'nın yardıma koşacağı beklentisinde. Lübnan'da Maruni Hristiyan toplumunun ise tarihsel süreçte Lübnan'da bağımsız bir siyasi, devlet yapılanması kurma istekleri bugün dahi devam ediyor. Bu da dondurulmuş, önemini koruyan bir jeopolitik bir risk.

Dürziler ise Velid Canbolat liderliğinde varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlar. Hizbullah karşıtlığı, Dürzi toplumda önemli. Lübnan Dürzilerinin Suriye ve İsrail'deki Dürzilerle bağları kesintisiz devam ediyor. Dürzilerin ilk dikkati çeken özellikleri, savaşçı bir yapıda olmaları ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olmaları şeklinde özetlenebilir. En son 27 Temmuz'da Golan tepelerindeki Dürzi köyüne yapılan kaynağı henüz bilinmeyen saldırı sonrası Velid Canbolat akil bir yaklaşımla İsrail'in olası provokasyonunu önledi. İsrail'in Lübnan'da Hizbullah aleyhine Dürziler üzerinden cephe açma, genişletme çabası sonuçsuz kaldı.

Orta Doğu'da olası bir sınırların tekrardan çizilmesi gibi stratejik bir gelişme yaşanması halinde, Suriye, Lübnan ve İsrail'deki Dürzilerin ayrı bir siyasi yapı olarak örgütlenme olasılıkları hiç de az değil.

Lübnan'da Süryani ve Ermeni toplumu ise Hizbullah'ın yükselişi karşısında endişeli olmakla birlikte mevcut konumlarını koruyorlar. Son Azerbaycan Ermenistan çatışmalarında Lübnan'dan Ermenistan'a savaşmaya giden Ermeniler var. Lübnan Ermenilerine vatandaşlık bağlamında aidiyetleri sorulsa ilk cevapları sırasıyla, Ermenistan, Fransa ve Kanada olacaktır.

12 Kenzo Trouillard, "Lebanon Tribunal convicts two in 2005 assassination of Rafic Hariri", France 24, 10.03.2022.

Lübnan vatandaşlığı temelinde birlik yok. Lübnan'da bir halk oylaması yapılırsa, Fransa, Türkiye, Suriye, İran'a bağlı olarak yaşamak isteyecek olan bölünmüş, mezhepsel, etnik çok parçalı bir halk yapısı var.

Hizbullah, İran ve Filistinli grupların desteği ile askeri alanda hızla güçlenirken, diğer vekil güçlerden farklı olarak, kendi kurduğu sivil toplum kuruluşları ve muhtelif yardım dernekleri aracılığıyla, Şii tabanına yönelik sosyal faaliyetlere, eğitim ve sağlık başta olmak üzere, yardım faaliyetlerine önem veriyor. Hizbullah Lübnan'da okul öncesinden üniversiteye kadar geniş bir eğitim ağının yanı sıra, sağlık kuruluşları, aşevleri, halka ucuz tüketim malları satışı yapan marketler zincirileri vb. yatırımlarla Şii tabandaki desteğini arttırdı. Hizbullah, Lübnan'ın çok parçalı etnik, dini, mezhepsel toplumsal yapısı içinde, devletin bugün bile yapamadığı bir sosyal dayanışma gücünü geliştirdi. Hizbullah Lübnan'da, ayrıca televizyon kanalları, yazılı basın kuruluşlarını hayata geçirerek etkin propaganda faaliyetlerinde bulunuyor. Hizbullah'ın Lübnan'da finans sektöründe, bankacılık ve sigortacılık şirketleri de var.

Hizbullah'ın Siyasallaşma Süreci

Hizbullah, kuruluşundan sonraki ilk on yıl içinde askeri, sosyal ve siyasi alandaki kazanımlar ile artık yepyeni bir yapıya büründü, siyasallaştı. Siyasi bir parti olarak parlamentoda ve mahalli idarelerde siyasi güç elde etti. Hizbullah'ın siyasallaşma sürecinde örgüt, aynı zamanda Lübnanlılaştı. Hizbullah'ın kuruluş amaçları arasında yer alan, Lübnan'da Şii temellere dayalı bir siyasi rejim amacından vazgeçildi.

Fransa Lübnan'da, ABD ve müttefikleri tarafından terörist olarak kabul edilen Hizbullah'ın siyasi kanadını muhatap olarak alıyor. Hizbullah'ın varlığı, gücü ve etkisi, Lübnan'ın iç politik aktörleri tarafından da kabul görüyor.

Hizbullah'ın Jeopolitik Aktör Olma Süreci (2000 - 2024)

İsrail, Hizbullah'ın Lübnan'da şiddetli ve etkili direnişi sonucunda, 2000 yılının Mayıs ayında Lübnan'ı terk etti. Bu nedenle Hizbullah, Lübnan halkı nezdinde büyük bir saygınlık kazandı, nitekim, Hizbullah "İsrail'e karşı görüşmeler ve diplomasi yoluyla kazanmak mümkün değil, tek yol silahlı direniş" derken haklı çıkmıştı.

Ancak çok geçmeden 2006 yılının yaz aylarında, İsrail, Lübnan'a yönelik yeni bir hareket başlattı. Hizbullah koordinesinde Hamas, İslami Cihat ve diğer Filistinli gruplar, İsrail karşısında büyük bir başarı kazandılar, İsrail geri çekilmek zorunda kaldı. İsrail, envanterindeki son teknoloji ürünü silah ve mühimmata rağmen, Hizbullah'ın direniş gücü ve sınırdaki savunma sisteminin etkinliği karşısında şaşkına döndü.

2024 yılına gelindiğinde ise Hizbullah, İsrail'in askeri gücü karşısında artık bir denge unsuru haline geldiğini iddia ediyor. Ancak Hizbullah, artan ABD İsrail ortak istihbaratı karşısında zayıf kalıyor. Bu İran ve Hizbullah'ın istihbarat yapılarının zayıf olduğu anlamına gelmiyor, yalnızca göreceli olarak Hizbullah'ın ABD ve İsrail istihbaratı karşısında zayıf kaldığını gösteriyor.

Bu istihbarat zayıflıklarının en önemli göstergeleri de, Ocak 2024'te Beyrut'ta Hamas liderlerine yapılan saldırı, Nisan 2024'te Suriye Şam'da İran Konsolosluğu'nda üst düzey İran DMO yetkililerinin ve son olarak 30 Temmuz gecesi Hamas lideri İsmail Haniye'nin uğradığı suikastler. Bunlar öncesinde DMO Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymaniye, Hizbullah'ın kurucularından İmaad Mugniye ve İran nükleer programının kilit isimlerine yapılan suikastler de önemli.

Hizbullah'ı diğer vekil güçlerden ayıran özellikler

Hizbullah'ı diğer vekil güçlerden ayıran en temel özellik, güçlü, tartışılmaz Şii inanç birliği temelinde İsrail ve ABD karşıtlığında mücadele etmesidir. Hizbullah İran'dan aldığı mali desteklerle yetinmiyor, kendisine farklı sürdürülebilir mali kaynaklar da yaratıyor.

Hizbullah aynı zamanda tabanı ile ilişkisini güçlü tutuyor. Hizbullah, eğitim ve sağlık kuruluşları, medya organları, banka gibi finansal kuruluşlara sahip. İhtiyaç sahibi öğrencilere burs, ücretsiz sağlık hizmeti veriyor. Lübnan Hükümeti'nde elde ettiği Bakanlıklar ve belediyeler sayesinde tabanına iş ve Şii iş insanlarına kaynak yaratıyor.

Hizbullah'ın güçlü ve disiplinden taviz vermeyen örgütsel yapısı, diğer paramiliter vekil güçlerden çok farklı. Hizbullah Şii yapısına rağmen ortak amaç doğrultusunda Sünni örgütleri de çatısı altında birleştirme gücüne sahip. Böylelikle Hizbullah insan kaynağı açısından da herhangi bir sorunla karşılaşmıyor.

Örneğin Hizbullah'tan farklı olarak Kremlin'in vekil gücü olarak sahneye çıkan Wagner'in dayandığı bir ideoloji, toplumsal taban, örgütsel disiplin bulunmuyor.

Hizbullah-Türkiye İlişkileri

Hizbullah Türkiye ilişkileri, Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin seyrine göre daha dalgalı bir seyir izliyor. Tarihsel nedenlerin yanı sıra bölgesel sorunlara güncel bakış açılarındaki farklılıklar da önemli. İsrail karşıtlığı ve Filistin meselesi tarafları yaklaştırabiliyor. Davos'daki "One minute" çıkışı da elbette önemli. Ancak Hizbullah, Filistin direniş yapılanması içinde Hamas öznesinde, zaman zaman Türkiye ile rekabete giriyor. Hatta yakın bir geçmişte Hamas, Türkiye ve İran/Hizbullah'ına yakın liderleri ile bir anlamda bölünmenin eşiğine geldi.

Türkiye, Hizbullah'ın Suriye iç savaşında Suriye rejimine verdiği destek kapsamında, özellikle İdlib'deki varlığından rahatsız. Lübnan'daki Sünni toplum, Akkar ile Bekaa Vadisi'nde yaşam alanı bulan Türkmen nüfusu ve Beyrut'ta Mardinli vatandaşlarımızın varlığı, Türkiye/Hizbullah ilişkileri açısından ayrı bir hassasiyet içeriyor.

İran'ın Yemen ve Sudan'da artan etkinliği, Türkiye'nin Somali'deki varlığı, Irak ile imzalanan "Kalkınma Yolu" projesi gibi gelişmeler İran/Hizbullah ile Türkiye'yi zaman zaman ayırıştırarak, karşı karşıya getirecek potansiyel riskler taşıyor.

Ancak bölgesel iki güç İran ve Türkiye, güçlü devlet yapılarının yanı sıra sahip oldukları tarihsel ve kültürel zenginlikleri, sahada karşı karşıya gelindiğinde, risk yönetiminde, Hizbullah dahil her iki ülkeye de yol gösterici olacaktır.

Sonuç Yerine

Hizbullah, İran'ın desteği ile bölgede askeri ve siyasi alanda sağlam ve güçlü bir zeminde, caydırıcı bir aktör haline geldi. İran Hizbullah birlikteliği kısa bir zamanda stratejik ortaklığa dönüştü. İran için Hizbullah sadece Lübnan'da değil, Filistin, Yemen, Irak ve Suriye'de de güvenilir bir direniş gücü, stratejik ortak konumunda.

Hizbullah Lübnan'da artık kabine kurulurken söz sahibi, hükümete bakan veriyor. Hizbullah'ın Lübnan Parlamentosunda milletvekilleri var. Lübnan'da Suriye yanlısı Hristiyan partiler Marada Hareketi ve Hür Vatanperverler Hareketi de siyasi olarak Hizbullah'ın yanında.

Hizbullah ve diğer İran vekilleri, kısaca direniş eksenine, Gazze'de yedi aydır devam eden savaş ortamında, önemli aktörler haline geldiler. Savaşın yayılmasından endişe duyan bölgesel ve küresel güçler, İsrail Hamas çatışması ile başlayan savaşın, Hizbullah ile birlikte bölgesel nitelik alması konusunda endişeliler. Körfez'de Bahreyn'in Şii nüfusu, İran ve Hizbullah'ın bölgesel nüfuzuna katkı sağlarken, Bahreyn'in uluslararası mali, finans piyasalarıyla gelişmiş entegrasyonu, ekonomik açıdan Batılı ülkeleri endişelendiriyor.

Hizbullah iddia edildiği gibi devlet içinde devlet değil, daha da fazlası. Hizbullah Lübnan dinamiğinde tüm siyasi aktörleri manipüle edebilecek konumda, hatta devletin ta kendisi. Orta Doğu'da sınırların tekrardan çizilmesi gibi stratejik bir gelişme yaşanması halinde, Suriye, Lübnan ve İsrail'deki Dürzilerin ayrı bir siyasi yapı olarak örgütlenme olasılıkları hiç de az değil.

Lübnan'da Maruni Hristiyan toplumunun tarihsel süreçte Lübnan'da bağımsız bir siyasi, devlet yapılanması kurma istekleri bugün dahi devam ediyor. Lübnan'da çok parçalı, 18 ayrı etnik, dini, mezhepsel yapı, Suriye'nin toprak bütünlüğüne yönelik risklerin artması ile birlikte, Bölge'de yeni devlet yapılanmalarına zemin olabilecek nitelik kazandı.

Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi tehdit eden PKK/YPG tehdidi de bölgede fay hatlarını hareketlendiren bir diğer sorun. Kısaca Gazze Savaşı ile küresel olarak tekrar öncelikli hale gelen Filistin meselesi ve diğer bölgesel jeopolitik riskler, vekil güçlerle birlikte, başka risklere zemin hazırlamaya devam edecek.

Bu yayın yalnızca yazarların görüşlerini yansıtmaktadır.

Hare Sokak No. 16 Akatlar 34335 İstanbul/Türkiye

+90 212 352 18 54

info@edam.org.tr